

L'ALVÈRNIA ROMÀNICA

L'Alvèrnia és una regió occitana situada al centre del Massís Central; al N-O del Llenguadoc. Relleus suaus d'origen volcànic amb una vegetació exuberant, les pinzellades fosques dels seus llogarets i una arquitectura peculiar configuren un país de gran personalitat.

En època merovíngia, Alvèrnia fou un comtat dependent d'Aquitània, del qual s'independitzà el segle XIII. El segle X passà als comtats de Tolosa i de Poitiers i, després d'haver format part, durant els segles XII i XIII, de la corona anglesa, passà finalment a dependre directament de la corona francesa en temps de Lluís XIII, al segle XVII.

El cristianisme fou introduït durant el segle III per Sant Austremoine i Sant Nectaire a la Baixa Alvèrnia, i per Sant Mary a l'Alta Alvèrnia. Amb el regnat dels Capets aquest petit país visqué temps de prosperitat: a partir del segle X es basteixen grans edificis d'acord amb les importants peregrinacions de l'època, a la vegada que es funden monestirs i abadies a recer de Cluny. L'art de l'escola alvernesa ateny la seva esplendor durant el segle XII i es desenvolupa a la diòcesi de Clarmont, els límits de la qual eren gairebé els mateixos que els dels actuals departaments de Puèi de Doma, Cantal, Alt Loira i Alier, creats a final del segle XVIII.

Resseguint aquesta terra hom s'adona de seguida de la gran importància del seu art religiós medieval, que s'exemplifica sobretot en la seva arquitectura, d'harmonioses proporcions i d'una gran unitat d'estil pel que fa als grans edificis, alguns d'ells fets amb una sola campanya de construcció en ple segle XII, com les esglésies de Saint Saturnin i de Santa Maria d'Orcival, al Puèi de Doma, no lluny de Clarmont-Ferrand. La part més característica i destacable de les esglésies romàniques alverneses és la capçalera, tant a l'exterior com a l'interior, cosa que contrasta amb la façana de ponent, generalment austera i gairebé sense obertures. Absis i absidioles mostren una rara perfecció de volums i una treballada ornamentació exterior a base d'arquets cecs, motlures i sanefes, sobretot a la cornisa de les absidioles. Algunes esglésies difereixen de la clàssica disposició absidial de l'escola alvernesa i mostren l'absis pentagonal a l'exterior, com Roffiac i Alleuze al Cantal i Auzon a l'Alt Loira. El material emprat en la construcció és generalment la fosca pedra volcànica, especialment a la regió del Cantal. La coloració diferent de les laves s'usa en la decoració exterior, a la manera de rústec mosaic policromat, cosa que constitueix un tret personalíssim del romànic alvernès. Saint Dier, Issoire, Saint Nectaire, Chauriat i Saint Saturnin al Puèi de Doma i Brioude a l'Alt Loira són exemples de capçaleres amb una bella ornamentació geomètrica de colors suaus.

En la descoberta de l'art romànic de l'Alvèrnia impressiona, per la seva perfecció arquitectònica, l'església de Santa Maria d'Orcival, fundada pels monjos de l'abadia de la Chaise-Dieu. La seva capçalera pot servir de referència per a la resta de les esglésies alverneses: absis principal amb quatre absidioles i dues més que s'obren a cada braç del transsepte. A sobre, els sòlids murs deco-

rats amb arcs cecs que formen l'estructura rectangular que envolta la cúpula, damunt la qual s'alça el campanar octogonal, de bella factura. Aquest model de campanar no falta mai en els grans monuments religiosos del país. Generalment té dos pisos i les finestres geminades s'obren a cada una de les vuit cares. La major part —Brioude, Issoire, Santa Maria del Port, Chauriat, Saint Nectaire...— foren refets el segle XIX. A les esglésies rurals el campanar sol ser de paret, amb dues o tres obertures.

La porta, oberta a migdia, ofereix sovint, com a detall peculiar de l'art romànic alvernès, una llinda pentagonal allargada decorada amb relleus, com la de la porta de Santa Maria del Port de Clarmont, que té a més un timpà esculpit, cosa poc habitual. És interessant la llinda de l'església de Chambon-sur-lac, que mostra amb rústega plasticitat el martiri de sant Esteve.

Si l'exterior d'aquestes esglésies ens evidencia una escola d'art romànic de ple segle XII ben diferent del romànic català de la mateixa època, influït especialment pel nord d'Itàlia, la Provença i el Llenguadoc, les diferències es fan encara més vistents en penetrar a l'interior. De les tres naus destaca l'aspecte robust de la gran nau central coberta amb volta de canó, que substitueix l'antic sostre d'embigat utilitzat des del segle V fins al segle XI. Les naus laterals, més baixes, solen ser cobertes amb volta d'aresta. Per sobre de les naus apareixen les tribunes, que deixen passar la claror a la part alta de l'església. Però el que més ens meravella d'aquest interior, per l'espai que crea, d'un manifest ambient orientaltzant, és el deambulatori, element comú a totes les grans esglésies romàniques alvernèses. El deambulatori o girola és, si fa no fa, una prolongació de les naus laterals al voltant de l'altar, separada d'aquest per columnes en semicercle que sostenen els capitells, sovint els més treballats de l'edifici. Segons Puig i Cadafalch, aquesta disposició interior de l'absis s'originà a França al segle X, al segle XI fou habitual als monestirs benedictins i durant el segle XII, el gran moment del romànic alvernès, esdevé general en els grans temples que atreïen els pelegrinatges de l'Edat Mitjana. Així, a través de les naus laterals, la multitud accedia a la veneració de les relíquies del patró de l'església, situades darrera l'altar. A l'interior de la girola s'obren les capelles radials orientades cap a l'altar, a l'Alvèrnia generalment amb els absis visibles des de l'exterior. Tot i que aquestes absidioles solen ser tres, com a Saint Nectaire, les esglésies alvernèses presenten sovint quatre capelles, com a Orcival i a Santa Maria del Port de Clarmont.

A Catalunya les esglésies amb deambulatori són excepcionals. Tenim l'exemple de Sant Pere de Rodes, de tres naus amb girola, però sense capelles radials, cosa poc habitual i que a l'Alvèrnia trobem gairebé com a cas únic a l'església de Saint Saturnin. Sant Pere de Besalú és una altra mostra, a casa nostra, d'absis amb girola, amb la particularitat que les capelles radials són obertes al gruix dels murs i per tant no són visibles a l'exterior. L'antiga capçalera de Sant Joan de les Abadesses, enderrocada per un terratrèmol a mitjan segle XII, presentava la disposició d'absis amb girola i tres capelles radials amb absidiola exterior. Era, doncs, la més pròxima al model francès, potser per la influència que hi exercí a principi dels segle XII el monestir de Sant Víctor de Marsella.

Els capitells del deambulatori són, en general, un exemple extraordinari de l'escultura romànica a l'Alvèrnia. És característic d'aquesta escola que la iconografia dels capitells presenti sovint un tema que es desenvolupa al voltant del capitell i continua al capitell següents. En són una mostra ben expressiva els capitells del deambulatori de Saint Autremoine d'Issoire, que expliquen d'aquesta manera la passió de Crist. A Saint Nectaire, una de les esglésies més boniques de l'Alvèrnia, hi ha al deambulatori uns extraordinaris capitells historiatos amb escenes de l'antic i del

nou Testament. És interessant de remarcar que aquests capitells eren pintats; la pintura original es conserva en dos d'ells, la resta foren repintats per darrera vegada el segle XVII.

Per acabar aquesta visió, a grans trets, de l'arquitectura romànica de l'Alvèrnia, esmentem un altre element important en la disposició interior d'aquestes esglésies: la cripta, situada sota el presbiteri del qual sovint reproduïx la planta. Són cobertes amb volta d'aresta sustentada per columnes amb capitells poc ornamentats. Les trobem a Issoire, Orcival, Santa Maria del Port... A Royat, al costat de Clarmont-Ferrand, l'església de Saint Léger, bastida el segle XI i fortificada al segle XIII, conserva a la cripta uns capitells del segle X que ens retornen a l'austera simplicitat del nostre pre-romànic.

Anna Borbonet i Macià

*Saint Nectaire (Puèi de Doma)
(S. XII – Alvèrnia)*